

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ О. В. ДУХНОВИЧА

Євтух Микола Борисович,
д. пед. наук, проф.,
дійсний член (академік) НАПН України,
гол. наук. співр. відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України.
м. Київ, Україна

Вступ. Олександр Васильович Духнович (1803-1865) український педагог, письменник, організатор народної освіти на Закарпатті, громадський діяч, просвітитель, видатний представник педагогічної думки України.

Наукова, просвітительська і педагогічна діяльність О.В. Духновича, його літературно-поетичні і педагогічні твори сприяли поширенню освіти та розвитку національної свідомості українського народу. Він не тільки сприйняв передові педагогічні ідеї свого часу, а й творчо розвинув їх на засадах народності, демократизму і гуманізму.

Мета роботи. Сьогодні виникла гостра потреба щодо осмислення історико-педагогічних умов відродження та з'ясування студентами векторів розвитку національної системи вищої освіти і педагогічної науки в суверенній Україні.

Аналіз спеціальних джерел уможливорює твердження, що процес відродження й розвиток національної системи вищої освіти і педагогічної науки в незалежній Україні супроводжуваний суспільно-політичними, соціальними умовами, складністю проблеми, оскільки професійна підготовка майбутнього педагога, а тим більше, майбутнього педагога, якому доведеться виконувати професійні обов'язки в закладах не лише педагогічного спрямування, а й технічного, авіаційного, економічного, юридичного, судноплавства тощо – явище надскладне й різновекторне, оскільки поєднує формування ціннісного ставлення до професії, практичних умінь і навичок, конкретних

компетентностей з фаху та готовності до подальшої практичної діяльності.

Матеріали та методи. Для визначення теоретичних основ обраної проблеми опрацьовано законодавчу та нормативну базу досліджуваного періоду, філософську, психологічну, педагогічну літературу. Теоретико-методологічними засадами визначено провідні ідеї, висвітлені у працях відомих учених-дослідників (Віднянського С., Микитася В., Федака Д., Яковлева О. та ін.) про пізнання й відображення дійсності в людській свідомості, системний підхід як методологічний засіб наукового пізнання педагогічних явищ; сучасні психолого-педагогічні теорії про взаємозв'язок навчання, виховання й розвиток особистості та ін. Діапазон проблеми дослідження зумовив осмислення змісту історико-педагогічного матеріалу, його методологічних засад, пріоритетних напрямів розвитку вищої освіти в незалежній Україні.

Результати та обговорення. Питання виховання і навчання дітей О.В. Духнович вирішував на основі всього передового, що було створено педагогічною думкою до нього, й особливо під впливом педагогічних ідей Г.С.Сковороди. Найбільш повно і широко педагогічні погляди він виклав у своїй книзі «Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских» (1867). Це був перший в Західній Україні посібник з педагогіки, який відіграв значну роль у пропаганді педагогічних знань і підготовці вчителів початкової школи. Ним написано ряд навчальних посібників, зокрема «Книжница читальная для начинающих» (1847) – буквар, який витримав кілька видань; «Скращенная грамматика письменного русского языка» (1853) і підручників із історії, підручник з географії та ін. У своїй педагогічній теорії О.В. Духнович глибоко, логічно і доступно обґрунтував ідею народного виховання в її найбільш прогресивному розумінні.

Розвиваючи перед вчителями і батьками думку про роль виховання в житті людини, О.В. Духнович, звертаючись до них, питає: «Что бо даш дитине твоей обильное, як доброе воспитание» [2, с. 9]. «Материальное добро, «богатство», то все тленно». «Дай сыну твоему здоровый разум, дай ему добрый нрав, дай ему науку, способность, трудолюбие...» [2, с. 4]. О.В. Духнович, і

перед сімейним вихованням ставить високі суспільні завдання. Коли ви дітям вашим забезпечите таке виховання, звертається він до батьків, ви цим самим «одолжаетея отечеству и обществу, если благополучно чад ваших и всеобщей пользе поспешествовати желаете» [2, с. 4].

Після того, як діти пішли до школи, головну роль у вихованні О.В.Духнович відводить вчителям, як особам, «высшего наставления приемлющих».

В шкільні роки наслідки виховання дітей повністю залежать від того, яких «детям да ищем учителей» [2, с. 19]. У зв'язку з цим О.В. Духнович в курсі «Народної педагогії для училищ і учителів сільських» зупиняється особливо докладно на «свойствах и должностях учителей».

Він категорично заявляв, щоб успішно працювати вчитель повинен мати покликання до педагогічної роботи. «Не каждый человек, - писав він, - способный есть уже по природе и наставлению детей, ... такой человек про мзду, про добрую платню, или иные причины или из нужды токмо препитания бывает наставителем, то истинно як он сам несчастный, так и вручены ему отрачати неблагополучные бывают»...[2, с. 21-22]. Ці слова О.В. Духновича вічно актуальні і справедливі.

Педагогіка – це мистецтво, а вчитель – митець із митців, бо він по суті є творцем людини, відзначав О. В. Духнович. Тому він з великою повагою ставиться до професії педагога, схиляється перед нею і як просвітитель – патріот співає вчителям справжній натхненний гімн: «Учителі! Вы есть соль земли, вы есть просветители народа – народа доселе оставленного, народа просвещения требующего. Вам отдают родители дражайшее свое сокровище... Да вашим попечением, вашим руководством истеребится зло, а процветает добродетель» [2, с. 86].

Для О. Духновича учитель – це не просто працівник, школи, а насамперед носій нових, прогресивних ідей, доброчесності, це людина патріот. «Да будет сердечное утешение, что вы на славу бога воздвигает народ, что вы засеваете зерно, которое воздаст плод сторицею». Високо оцінюючи суспільну роль

вчителя, О.В. Духнович висуває цілу низку високих і цілком доречних вимог, яким мусить відповідати кожен вихователь, учитель. Перш за все учитель мусить неухильно працювати над собою, бути людиною високоосвіченою. ... «Учителем бути хотяй, первим да сам учится... ибо як будет учить той другого, кто сам невежа» [2, с. 23].

Не лише загальна культура знання потрібна вчителеві, але й методична майстерність «еще и думали заниматься теми, як бы легше и успешнейше должность свою исполнить мог» [2, с. 23]. Така висока освіта, така методична майстерність потрібна вчителеві для того, щоб він міг з успіхом виховати, патріотичне завдання, а саме – виховати таких дітей, які після закінчення школи «сограждане были» [2, с. 23].

За О.В. Духновичем, учитель повинен бути взірцем доброчесності, моральної гідності. Він радить уважно ставитися до підбору вчителів під оглядом моральності, а не тільки під оглядом їх освіченості. О.В. Духнович дотримувався правильної думки, що в особі вчителя мусить поєднуватися вчитель й вихователь, бо вчитель, як вчить погано, погано й виховує.

В «Народній педагогії» О. Духнович дуже докладно розробляє питання авторитету вихователя, вчителя. Він наголошував на тому, що вчителеві не матимуть успіху, якщо у своїй роботі будуть спиратись лише на свій адміністративний авторитет, на владу. Похмурий, сердитий, гнівний, нетерплячий з грізним голосом учитель нічого доброго зробити не в змозі, лише може залякувати учнів, і відштовхувати їх від себе. Такий учитель, справедливо заявляв О. Духнович, психічно пригнічує учнів і під впливом такого пригнічення учнів не відчувають внутрішню радість від навчання.

За О. Духновичем, вчителі мусять бути людьми веселої вдачі, доброго темпераменту, добросердними, задавати учням цікаві і зрозумілі запитання «преподавати легко, вразумительно, и чувствительно, и любезно», тобто щоб його учні цілком зрозуміли, що цим учитель викликає у них зацікавленість до навчання. Всі ці поради у О. Духновича спираються на глибоко справедливі психолого-педагогічні засади, а тому вони не втратили своєї співзвучності до

наших днів. Якраз ці матеріалістичні елементи і є основою його дидактичних поглядів.

Широко практикуючи обов'язки вчителя як громадського діяча О.В. Духнович не обмежує діяльність вчителя навчанням і вихованням дітей тільки в школі. Обов'язки вчителя значно ширші. У зв'язку з тим, що діти в школі літом не вчать, наголошує видатний педагог, покладається нагляд за ними поза школою в різних місцях де вони в цей час перебувають, бо він «не тільки в школі но всегда повсюду» залишається вчителем. О.В. Духнович вимагає від вчителя організації дитячого дозвілля, говорячи сучасною мовою, вимагає проведення з учнями позакласної виховної роботи.

Основна ідея, що пронизує педагогічну діяльність, педагогічні погляди О.В. Духновича – це ідея демократизації освіти серед широких мас трудового населення на засадах народності.

Його педагогічні ідеї пройняті гуманізмом, вірою в творчості сили самого учня, в його «самоохотність» і в багатьох відношеннях були новаторськими на «західноукраїнських землях»

Засуджуючи фізичні міри покарання, О.В. Духнович поставив питання про виховання нових відносин між учнями і вчителями. Педагог, говорить він, - не повинен бути «деспотом й тираном», а терпеливо і мудро формувати почуття, волю і розум дитини.

О.В. Духнович не випадково називає вчителя другим батьком дитини, вихователем його щастя, а школу – будинком радості, де «... ні прута, ні палиці, ні кнута не есть» [2, с. 103-104].

Цю ж думку О.В. Духнович продовжує і у відомій шкільній драмі «Добродітель превышает богатство». Тут він дає образ ідеального вчителя Мудроглава. Це рядовий сільський вчитель, який досконало знає свою справу, наче батько турбується про своїх вихованців, вміло навчає і виховує їх. Шкільні заняття Мудроглава приносять дітям радість і задоволення. Він не тільки вчить дітей грамоті, а й привчає їх до праці. У школі діти навчалися різьбленню по дереву, ліпленню, ліпленню з глини, ковальському ремеслу, садівництву,

бджільництву та землеробству.

Навчаючи дітей грамоті, Мудроглав виховує в них найкращі людські якості: чесність, правдивість, любов до свого народу, повага до батьків. Прищеплення учням високих моральних якостей Мудроглав цінує понад усе. «Багатство минеться, а честь ніколи. Найкраще багатство є чистая совість», - так вчить він своїх вихованців. Формуючи в учнів патріотичні почуття і національну гордість. Мудроглав закликає їх не відрікатися від свого рідного, національного.

Учитель Мудроглав – взірець чесності, правдивості. Він завжди врівноважений, життєрадісний, бадьорий, підтримує тісний зв'язок з батьками. Його особисте життя бездоганне. Такого вчителя О.В. Духнович порівнював з «... зерцалом, в которое юнчики взираючи, видят процветающую добродетель».

Після закінчення школи, діти щиро дякують своєму улюбленому вчителю за справжню науку. «Вам найбільше, потом же родителям нашим благочестивым, благодарити ми повинні. Вы нас просветили, в нас доброе сердце и честь вкоренили. Вы нас счастливыми учинили» [1, с. 48].

Велику увагу О.В. Духнович приділяв проблемі педагогічної майстерності вчителя.

Хороший вчитель – людина, яка має різнобічну освіту і високу культуру поведінки. Він має бути добре обізнаний з гуманітарними науками і особливо розбиратися в педагогіці. Педагогіку О.В. Духнович розглядав не тільки як гуманітарну науку, а і як своєрідне високе мистецтво, збагнути яке повинен кожний вчитель, якщо бажає, щоб його діяльність була успішною. З цього приводу він писав: «... Педагогія есть художество со взором званія своего превышает, он бо есть, который не некую ломкую вещь, но человека, и человечество устрояет (формирует, М.6)» [1, с. 18]. Володіючи педагогічним мистецтвом, вчитель має не просто викладати матеріал, а пробуджувати в умах дітей допитливість і прагнення до знань, спостережливість, впевненість у своїх силах, постійне бажання просування вперед.

До кожного учня вчитель повинен підходити індивідуально, враховуючи

його вікові особливості. Педагог-просвітител ь закликає вчителів віддавати всі свої сили справі освіти трудящих. «... и они тогда воздадут коль не вам, то детям вашим, ныне же да будет вам сердечное утешение, что вы засевае те зерно, которое воздаст плод сторицею, утешаяся в том, что имена ваши записаны будут на небесах» [1, с. 87]. Отож, О.В. Духнович ставить перед учителями високі патеріотичні завдання з метою піднесення культури і національної свідомості пригніченого люду.

У закликах О.В. Духновича до вчителів, до всього народу відбилася палка мрія просвітителя-патріота про краще майбутнє своєї Батьківщини, в якій проявляється талант і сила О.В. Духновича, який пішов, шляхом реальних засобів боротьби за здійснення прогресивних ідей своєї педагогічної теорії, в основу якої були покладені принципи гуманізму, людяності, патріотизму і народності. Саме ці принципи і визначили оптимізм просвітителя, віру в людину, в здібності дітей до освіти і розвитку, віру у велику силу освіти. Ці принципи в цілому визначити і світогляд О.В. Духнович, його погляди на школу і вчителя.

Висновок. Висловлювання О.В. Духновича про роль народного вчителя у формуванні молодого покоління і перетвореної суспільних умов на користь трудящих співзвучні нашому часу. Його педагогічна була педагогікою активної боротьби за вдосконалення людської особистості, за перебудову існуючих суспільних відносин, за створення справедливого ладу на землі. В цьому саме і полягає прогресивний характер його педагогічних ідей, які увійшли в золотий фонд вітчизняної педагогічної думки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Духнович А.В. Добродетель превещает богатство. – Перемишль, 1852.
2. Духнович А.В. Народная педагогія в пользу училищ и учителей сельських. – Львов, 1857.
3. Записки Александра Духновича. – Львів, 1855.